

Jacob Fredrik Lagerwall – unohdettu sotilas, tehtailija, näytelmäkirjailija ja suomenkieli- syysmies

Koitsanlahden hovi

Koitsanlahden hovin historia yltää 1600-luvulle. Kun Venäjään vuonna 1323 Pähkinäsaaren rauhassa liitetty Parikkala yhdistettiin Stolbovan rauhassa 1617 takaisin Suomeen, kuningatar Kristiina lahjoitti vuonna 1652 Joukion (Parikkala) ja Uukuniemen pitäjistä alueita kolmikymmentävuotisen sodan sotapäällikölle Nyborgin kreiville ja Loimijoen vapaaherralle Arvid Wittenbergille (Wirtenberg von Derber) (1606–58). Hän rakennutti Koitsanlahden hovin (Nyborg) tiettävästi suurisuuntaisena aikomuksenaan pystyttää paikalle linnoitettu kaupunki. Koitsanlahti luovutettiin Kaarle XI:n 1680-luvulla toimeenpanemassa isoreduktiossa erityisen raa’aksi tunnetulle Johan Törnelle.¹

Sen jälkeen kun Vanha Suomi Uudenkaupungin rauhassa 1721 oli liitetty Venäjään, Parikkala eli Koitzenlax, Kurkijoki ja Jaakkima määrättiin vuonna 1726 Pietari Suuren puolison keisarinna Katariina I Aleksejevnan (1684–1727) yksityisiksi hovitiluksiksi, mutta jo vuonna 1728 ne siirtyivät heidän tyttärensä suuriruhtinatar Elisabet Petrovnan (1709–62) eläketiloiksi. Keisarinnaksi tulonsa jälkeen Elisabet lahjoitti tilukset vuonna 1743 langolleen ja suosikilleen kreivi Mihail Illarionovitš Vorontsoville (1714–67), joka oli naimisissa keisarinna Katariina I:n veljentyttären Anna Karlova Skavronskan (k. 1776) kanssa. Hänelle myönnettiin 22. 10. 1775 tiluksiin ja Belvedereksi kutsuttuun Koitsanlahden hoviin ikuinen perintöoikeus (allodiaalioikeus).²

Mihail Vorontsovin kuoltua tilat periytyivät leskelle ja heidän tyttarelleen Anna Mihailovnalle (k. 1769), joka oli puolestaan naimisissa salaneuvos Aleksander Sergejevitš Stroganovin (1733–1811) kanssa. Anna Skavronska-Vorontsovin kuoltua lahjoitusmaat joutuivat hänen veljelleen kreivi Martin Karlovitš Skavronskille ja sittemmin tämän leskelle Maria Nikolajevna Stroganoville. Sen jälkeen allodiaalioikeutta nauttineet maat peri heidän poikansa kamarijunkkari Pavel Martinovitš Skavronski. Voutien mielivallan nostattaman kapinan jälkeen Katariina Suuri määräsi 18. 12. 1783 pitäjät palautettavaksi valtiolle.³

Autonomian alkuaikana Koitsanlahden hovi oli kuninkaankartanona 1820-luvulle, jolloin sen vuokraajana mainitaan valtioneuvos Christopher Kniperin perilliset. Hänen jälkeensä senaatti vuokrasi Koitsanlahden ja Anajoen 25 vuodeksi Sortavalasta Parikkalaan vuonna 1823 muuttaneelle majuri Jacob Fredrik Lagerwallille. Kartanon heikkokuntoinen päärakennus oli Venäjän vallan ajalta vuodelta 1783. Lagerwall

Kuva 1. Koitsanlahden (Nyborgin) kreivi, Loimijoen va-paaherra Arvid Wittenberg vuonna 1655. Kuparipiirros. Valokuva: KM.

rakennutti vuonna 1832 kartanoon uuden piharakennuksen, joka toimi väliaikaisena asuinrakennuksena vuonna 1839 tapahtuneen pääarakennuksen palon jälkeen.⁴

Lagerwallin senaatille tekemään anomukseen rakentaa uusi päärakennus sillä ehdolla, että tilan vuokraa laskettaisiin, ei suostuttu. Sen sijaan hänen vuokra-aikaansa pidennettiin rakennustöiden vuoksi kymmenellä vuodella. Keisarillisessa päätöksessä 20. 3. 1839 määrättiin, että uusi vähintään kuusihuoneinen päärakennus oli tehtävä puusta, vuorattava ja maalattava.⁵

Ikääntynyt Lagerwall oli siirtänyt 1840-luvulla vuokraoikeutensa poikapuolelleen maaviskaali Robert Lagerwallille (k. 24. 5. 1847) ja sen jälkeen hänen leskelleen Natalia Popoffille. Robert Lagerwall oli Kanava-lehden mukaan Koitsanlahden Hovitalonhaltiana suurilla aikeillansa ja jaloilla maanmiestensä etua ja isänmaanhyvää tarkoittavilla töillensä ansainnut kaikkien rakkauden ja kunnioituksen.⁶

Tarjotessaan poikapuolensa kuoleman jälkeen Koitsanlahtea ja Anajokea vuokralle J.F. Lagerwall ilmoittaa kartanon rakennusten äskettäin valmistuneiksi, aidat aivan uusiksi ja karjamaan hyväksi, mutta »kalaweistä ei ole pätön sanottavaa».⁷ Parikkalan Maanviljelysseura havitteli tiluksia itselleen, mutta ne annettiin 19.8.1848 kymmeneksi vuodeksi varamaanmittari Constantin Melartinille (1812–62), joka puratti vanhan pääarakennuksen ja rakennutti pihan kaakkoisreunaan nykyisen L-kirjaimen muotoisen pääarakennuksen vuonna 1849.⁸ Lagerwall sai oikeuden asua vuokra-ajan loppuun Koitsanlahdessa entisessä keramiikkatehtaassa tai toisessa saunarakennuksessa, minkä lisäksi hänellä oli nautintaoikeus Anajoen myllyyn ja myllärin tupaan.⁹

Vuokra-ajan lähestyessä loppua majuri Lagerwall anoi siihen vuonna 1855 piden- nystä senaatilta, mutta maaherra ei anomusta puoltanut. Lagerwallin vuokrakausi päättyi vuonna 1858. Samana vuonna Aleksanteri II vapautti pitäjän talonpojat ras- kaaksi muodostuneesta päivätyövelvollisuudesta ja vuonna 1867 valtiopäivät teki pää- töksen lahjoitusmaiden lunastamisesta valtiolle.¹⁰

Kuva 2. Constantin Melartinin vuonna 1849 rakennuttama Koitsanlahden hovin päärakennus keväällä 1943. Valokuva: MV.

Vuokraajat hoitivat kuitenkin edelleen Koitsanlahtea. Lagerwallin jälkeen vuokraajina toimivat eversti Fredrik Gjös ja kapteeni Alexander Fredrik Andersin (1824–89) vuoteen 1866, maanmittari Johan Willehad Poppius (1825–73) vuoteen 1872, agronomi Staffan Forsblom, hänen leskensä Aurora Forsblom ja heidän poikansa Mauritz Wilhelm Forsblom vuoteen 1895 sekä maanviljelijä V. Karjalainen vuoteen 1920. Vuokraajista viimeinen oli agronomi Jarl Alfred af Björkstén (1888–1939). Hänen leskensä Elsa Ingeborg af Björksténin (o.s. Sirenius, 1890–1946) kuoltua tilan maat jaettiin siirtoväelle, mutta päärakennus siirtyi Parikkalan kunnan omistukseen ja siihen sijoitettiin mieskäsityökoulu. Etelä-Karjalan maakuntaliitto vuokrasi kartanon 50 vuodeksi vuonna 1961. Päärakennukseen perustettiin vuonna 1966 lahjoitusmaahovimuseo, joka siirtyi museoviraston hallintaan vuonna 1987.¹¹

Erään Karjalan jääkärin surulliset muistot

Jacob Fredrik Lagerwall (19. 7. 1787 Liperi–7. 11. 1865 Helsinki) oli Kontiolahtien kappalaisen Johan Fredrik Oxemanin (1753–10. 5. 1798 Kontiolahti) ja Hedvig Catharina Brusinin (1764–6. 5. 1808 Kontiolahti) poika.¹² Lagerwall-suvun kantaisä oli Leppävirran kappalaisena ja rovastina 1651–1703 toiminut Klemens Bartholdi Bosphorus eli Oxman (k. 1703), joka oli naimisissa Brita Henriksdotter Bruusin kanssa. Heidän lapsistaan Anna (s. 1769) meni naimisiin kapteeni Magnus Paldaniuksen kanssa Joroisilla. Savon jalkaväkirykmenttiin kuulunut Bertill Oxman oli puolestaan Johan Fredrik Oxemanin isä.¹³

Johan Fredrik Oxemanin lapsista Jacob Fredrik ja kirkkoherra Axel Henrik (1790–) muuttivat »härkämäisen» nimensä Lagerwalliksi sekä kirkkoherra Karl Johan (1785–1833) äitinsä mukaan Brusiniksi.¹⁴ Jacob Fredrik oli kirjoittautunut yhdessä

Kuva 3. Karjalan jääkärirykmentin upseerin univormu, vuoden 1798 malli. Valokuva: MV.

veljiensä kanssa Porvoon kimnaasiin vuonna 1803. Opiskelu jäi pariin vuoteen, sillä jo 29. 2. 1805 hänet oli nimitetty Karjalan jääkärirykmentin varusmestariksi. Hänet ylennettiin 17. 4. 1806 kersantiksi.

J.F. Lagerwall osallistui kersanttina Suomen sotaan 1808–09. Hän oli mukana mm. Revonlahden, Lapuan, Alavuksen, Mängijärven, Ruonan, Salmin, Oravaisten, Ylistaron ja Pitkäkösken (Långfors) taisteluissa. Vuonna 1866 julkaistiin hänen katkerasävyiset sotamuistelmansa nimellä *En Karelsk Jägares Sorgliga Minnen*.¹⁵

Karjalan jääkärirykmentti oli Lagerwallin mukaan »utmärkt vackert, raskt och ungt, hvarföre de också af Generalen Engelbrecht af Engelbrechten kallades de sköna rekruterna; hvilken benämning äfven i det hänseendet passade, att de aldrig hunno upp i exercis det manskap af Engelbrechten kommanderade».

Suosittu kenraali af Engelbrechten jätti Joensuun vuonna 1803 lahjoittaen läksiäisiksi miehistölle tussarit, jotka Lagerwallin mukaan olivat parhaat, mitä jääkäri oli koskaan kantanut. Gustav Mauritz Armfeltin kieltäytyttyä ryhtymästä Suomen joukkojen ylipäälliköksi uudeksi komentajaksi nimitettiin »pahanilmanlintu» Wilhelm Mauritz Klingspor, josta vuoden 1788 sodan veteraanit sanoivat »*Joka ennen patoja nuoli, nyt sotaa käypi*», viitaten hänen toimintaansa omaa etuaan ajavana huoltopäällikkönä.¹⁶ Sarkastisesti Lagerwall toteaa herjaukseksi sen, ettei Klingspor olisi koskaan vetänyt miekkaansa tupesta, sillä olihan hän lyönyt vuonna 1804 majuri Nils Fredensköldin ja 1806 kapteeni Joakim Henrik de Fresen miekkaritarikunnan ritariksi. Itse asiassa Lagerwallin liioittelee Klingsporin miekkankäyttöä, sillä Fredenskiöld oli lyöty miekkaritarikunnan ritariksi jo vuonna 1797.¹⁷

Erityisen katkerana Lagerwall muistelee, kuinka pikkutarkka Klingspor lähetytti af Engelbrechtenin lahjoittamat lyhyet tussarit manööveriin sopimattomina Suomenlinnaan luvaten hankkia tilalle näyttävämmät ja järjestäytymiseen sopivimmat kiväärit. Rykmentin riisuminen aseista aiheutti everstiluutnantti Otto Carl von Fieandtin eropyynnön, mutta päällystön toivomuksesta hän jatkoi rykmentin komentajana. Pyyn-

Kuva 4. Sotamarsalkka, »pahanilmantilintu» Wilhelm Mauritz Klingspor. Pehr Krafft vanhemman öljymaalauk. Kansallismuseo, Eliel Aspelin-Haapkylän kokoelma, inv.no 32100:106. Valokuva: MV.

nöistä huolimatta aseita ei saatu. Von Fieandtin tiedusteltua asiaa Klingsporilta tämä vastasi viitaten Sprengtporteniin, että päällystö ja harjoitus tekee sotilaan, ei päinvastoin. Turhautunut von Fieandt erosi ja tilalle nimitettiin nuori everstilutnantti Gustaf Aminoff.

Vasta vuonna 1806 komppania sai lopulta 600 kivääriä, jotka olivat poikkeuksellisen pitkiä ja ruosteisesta kunnosta päätellen olleet maassa vuosien 1788–90 sodasta saakka. Tarkastaessaan komppaniaa vuonna 1806 Klingspor oli tyytyväinen pitkien kiväärien ja pajonettien luomaan vaikutelmaan, mutta valitti aseiden ruosteisuutta. Luutnantti Berndt Fredrik von Burghausen ilmoitti silloin, ettei ollut hyvä, jos jääkärin tai metsästäjän kivääri on kiiltävä, minkä vuoksi ne oli sivelty jäniksen verellä. Nuori rekryytti vakuutti, että kiväärit ovat väriltään kuin Ylhäisyyden miekan säilä. Klingspor jätti sarkasmin ottamatta huomioon, mutta ei myöskään palannut enää koskaan Joensuuhun.

Vuonna 1807 rykmentti sai uudet kiväärit, mutta Lagerwallin mukaan niiden suunnittelijalla ei ollut ollut vähäisintäkään käsitystä, millainen kiväärin tulisi olla. Vähäisempien vikojen lisäksi kaikki kiväärit olivat eri kaliiberia ja kussakin kiväärissä riippui sen kaliiberia osoittava kuula. Aseita yritettiin korjata siinä kuitenkaan onnistumatta.

Rykmentti kutsuttiin kokoon Joensuun lähelle vuonna 1808. Ensimmäisenä tehtävänä takavarikoitiin talonpojilta ilman maksua yli tuhat paria suksia. Seuranneessa harjoitusvaiheessa hiihdon opetteluun keskittyi vain päällystö, miehistöhän osasi suk-

Kuva 5. Koljonvirran taistelu 27.10.1808 oli Suomen sodan viimeinen voitto, J.A. Sandelsin »pikku Austerlitz». Taisteluun osallistuneen kapteeni Alexander Amatus Thesleffin (1778–1847) maalaama akvarelli. Yksityisomistuksessa. Valokuva: MV.

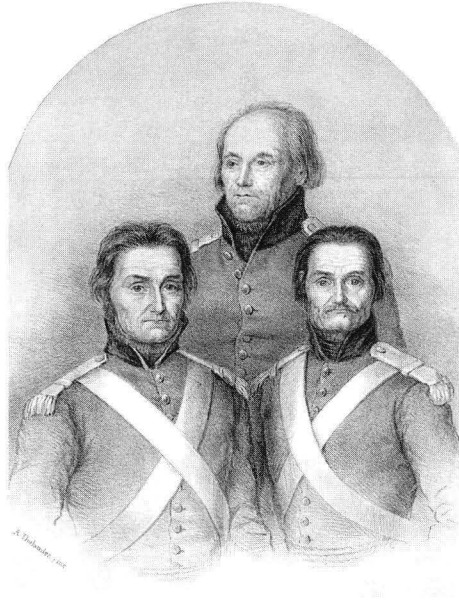
sia jo entuudestaan käyttää, Lagerwall toteaa. Komppania siirtyi Kuopion lähelle Riistavedelle.

Lagerwall kuvailee sodan tapahtumia sarkastiseen sävyynsä vielä sen jälkeen, kun Savon prikaatin jäännökset oli yhdistetty 5. prikaatin komentajan Johan August Sandelsin alaisuuteen. Sodan kuluessa Lagerwall oli sairastunut Pohjanmaalla ja muun sotaväen vetäytyessä hänet jouduttiin jättämään erääseen torppaan Rantsilan lähelle. Isäntäväkikin pakeni vieden mukanaan jopa Lagerwallin miekan. Hän joutui venäläisten vangiksi ja hänet siirrettiin aluksi Rantsilaan ja sieltä Ouluun.

Vuonna 1809 kielitaitoinen Lagerwall nimitettiin Suomen kenraalikuvernöörinkanslian kanslistiksi ja 13. 1. 1811 kuvernementtisihteeriksi. Hän sai valtakirjan virkaansa 24. 1. 1812. Erittäin kielitaitoisena Lagerwall toimi myös tilapäisenä kielenkääntäjänä. Pietarin sensuuriviraston todistuksen mukaan hän osasi suomen ja ruotsin lisäksi tanskaa, norjaa, ranskaa, venäjää, latinaa,¹⁸ saksaa, italiaa, espanjaa, hollantia ja jopa portugalin kieltä.

J.F. Lagerwall palasi vielä kerran sotapalvelukseen. Hän liittyi 10. 10. 1812 Viipurin suomalaisen jääkärirykmenttiin ja hänet nimitettiin varakapteeniksi 28. 8. 1813, kapteeniksi ja komppanianpäälliköksi 19. 12. 1817. Vuodesta 1827 hän toimi majurina 6. (Viipurin) tarkkampusjapataljoonassa. Hän joutui eroamaan sotapalveluksesta 22. 2. 1831 Suomen sotaväen hajottamisen yhteydessä.

J.F. Lagerwall oli mennyt 2. 4. 1815 naimisiin Anna Catharina Tawastin (21. 11. 1788–20. 12. 1858 Koitsanlahti) kanssa, joka oli Käkisalmen pohjoisen tuomiokunnan kihlakunnantuomarin Carl Tawastin ja Charlotta Nessinin tytär sekä Sortavalan pormestarin, kollegiasessori Henrik Melartinin (1742–1806) leski.¹⁹ Jacob Fredrik ja

Kuva 6. Suomen sodan veteraaneja: Wirmolin, Troman ja Lönn. J.J. Reinbergin sävykiviipiirros August Tholanderin mukaan. Tehty todennäköisesti Turussa 24.11.1858 vietettyyn veteraanijuhlaan myytäväksi veteraanien hyväksi. Museovirasto, H.F. Antellin kokoelma, sign. 3.11.1906. Valokuva: MV.

Anna Catharina Lagerwallilla oli yksi tytär Charlotta Fredrika (Charlotte Fredrique) (19. 6. 1816 Koitsanlahti – 6. 10. 1882 Helsinki). Tytär meni 30. 10. 1833 naimisiin Saimaan kanavan rakennustöiden osastonjohtajan, insinöörikapteeni Josef Werwingin kanssa (1814–56).²⁰

Ajatuksia tehtaista ja Saimaan kanavasta

Laaja-alaisena miehenä J.F. Lagerwall teki vuonna 1819 samanaikaisesti Savonlinnan kaupungin kanssa esityksen Aleksanteri I:lle kanavan avaamisesta Saimaalta Suomenlahteen. Hanke kuitenkin lykättiin tulevaisuuteen, koska sen pelättiin tulevan yhtä kalliiksi kuin ruotsalaisten vuosina 1810–32 rakennuttama »Valtakunnan oja», Götan kanava.²¹

Jouduttuaan eroamaan sotilaspalveluksesta Lagerwall suunnitteli myös keramiikkatehtaan, tupakkatehtaan, nahanparkitsimon ja meijerin perustamista vuonna 1825 vuokraamaansa Parikkalan Koitsanlahteen. Tiilien valmistus Koitsanlahdessa myyntiä varten oli sen sijaan senaatin päätöksellä kielletty.²²

Suunnitelmista toteutui vain keramiikkatehdas Koitsanlahden kuninkaan latokartanoon.²³ Viljelyspinta-alan laajentamiseen ja hallanvaaran estämiseen tähtäävän yleisen suo- ja järvikuivatusajatuksen mukaisesti myös Simpeleen järven pintaa laskettiin 1800-luvun alussa.²⁴ Työ oli saatu päätökseen vuonna 1834. Senaatille osoitetussa tehdasanomuksessaan Lagerwall perusteli ajatustaan sillä, että Simpeleen järven vedenpinnan laskettamisen vuoksi tehdas voisi käyttää raaka-aineinaan järvenpohjasta löytyvää hiekkaa, savea ja piitä, jotka mainiosti sopivat keramiikan valmistukseen.²⁵ Senaatin talousosasto myönsikin 20.5.1835 Lagerwallille privilegion Koitsanlahteen

Kuva 7. J.F. Lagerwallin vävy, insinöörikapteeni Josef Werwing. Gustav Daniel Budkowskin öljymaalauk. Yksityisomistuksessa. Valokuva: MV.

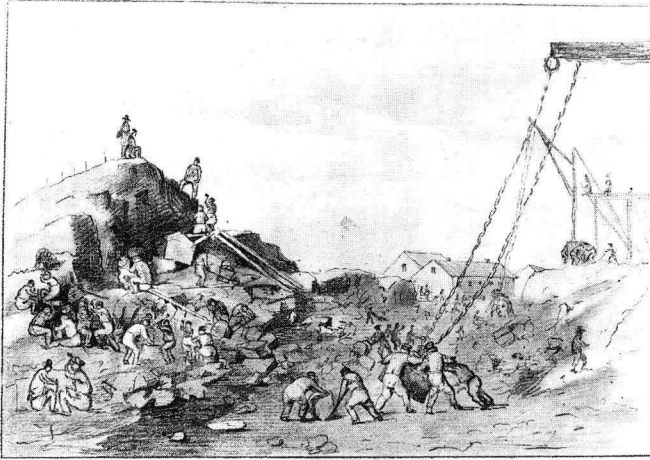
perustettavaa fajanssitehdasta varten, joka tulisi kuulumaan Käkisalmen hallioikeuden alaisuuteen.²⁶

Seuraavan vuoden lopussa Lagerwallin Mankanalavan tehtaan odotettiin olevan toiminnassa. Tehtaan perustamisesta oli loppuvuodesta Helsingin ja Viipurin lehdissä lyhyet maininnat. Helsingfors Tidningar kirjoitti: »I Parikkala socken skall nyligen blifwit inrättad en fabrik, för förfärdigandet af fayence af lera från Simbilä träsk.»²⁷ Samanlaiset tiedotteet olivat myös kahdessa Sanan Saattaja Wiipurista -lehdessä. Toinen julkaistiin elokuussa: »Parikkalan pitäjässä on rakennettu waabrika, jossa tehdään fajangsia Simbelän järwen sawesta.» Toinen ilmoitus oli joulukuussa: »Uusi fajangsi waabrika Koitsanlahdessa on täydessä woimassa, ja toiwotaan kohta saada sen töitä.»²⁸

Tehdasrakennus oli pystyssä vielä vuonna 1848, jolloin Lagerwall vuokrasi Koitsanlahden varamaanmittari Constantin Melartinille. Päivämättömässä promemoriasa 1840-luvulta ehdotetaan entisen fajanssitehtaan siipirakennuksen siirtämistä itään kartanorakennuksesta Aropellolle maantien laitaan, koska suoalueiden kuivattamisen jälkeen tila tuotti niin paljon viljaa, etteivät entiset riihet enää riittäneet puimiseen.²⁹

Kolmisen vuotta toimineella tehtaalla työskenteli ammattimiehiä hyvin vaatimattoman savenvalajan verstaan verran. Todennäköisesti tehdas aloitti toimintansa vasta tammikuussa 1837, jolloin Koitsanlahteen saapui Loviisasta ensimmäinen kaakeliuunikisälli Enock Grenman (s. 10. 8. 1815). Hän muutti kuitenkin jo saman vuoden syyskuussa Savonlinnaan ja hänet hyväksyttiin savenvalajamestariksi Viipuriin 20. 5. 1840.³⁰ Grenmanin tilalle oli palkattu toinen kaakeliuunikisälli Jacob Backlund (s. 14. 12. 1814), joka saapui tehtaalle Rautalammitla toukokuussa 1837.³¹ Kisällien lisäksi tehtaalla toimi kaksi oppipoikaa Anders Naukkari (Naukari) (s. 27. 10. 1820), joka muutti Pietariin 6. 3. 1840, ja Kivijärven kylästä kotoisin ollut talollisen poika Henrik Karlsson Repo (s. 12. 2. 1821).³²

Vaitimattomaksi jääneen tehdasyrityksen toiminnan lopettaminen on ajoitettu vuoteen 1839.³³ Kuitenkin vielä vuoden 1840 lopussa Suotniemen fajanssitehtaan omista-

Saimaan Kanavalla Originalteckning
af
Joh. Knutson.

Kuva 8. Saimaan kanavan rakennustyöt 1845–56. Johan Knutsonin lyijykynäpiirros. Museovirasto, sign. 26.4.1919. Valokuva: MV.

ja kuvernementsihteeri Christian Wilhelm Löfström sai J.F. Lagerwallilta todistuksen siitä, ettei perusteilla oleva Suotniemi tulisi haittaamaan hänen tehtaansa toimintaa. Mitään mainintaa tehtaan lopettamisesta kirjeessä ei ole.³⁴ Lagerwallin Mankanalavan tehdas sai perustamisasiakirjansa 20. 5. 1835, se oli toiminnassa aikaisintaan vuodenvaihteessa 1836/37 ja se suljettiin viimeistään vuonna 1840.

Nimestään huolimatta Mankanalavan tehdas ei valmistanut fajanssia vaan punasavikivitarvaa. Vuonna 1964 Simpeleen järven rannalta Mantkan alavalta oli löydetty kaivaustöiden yhteydessä Uuden Suomen mukaan »fajanssiesineiden» ja kaakelien palasia.³⁵ Valitettavasti löytöjä ei dokumentoitu eikä niitä liene otettu talteen.

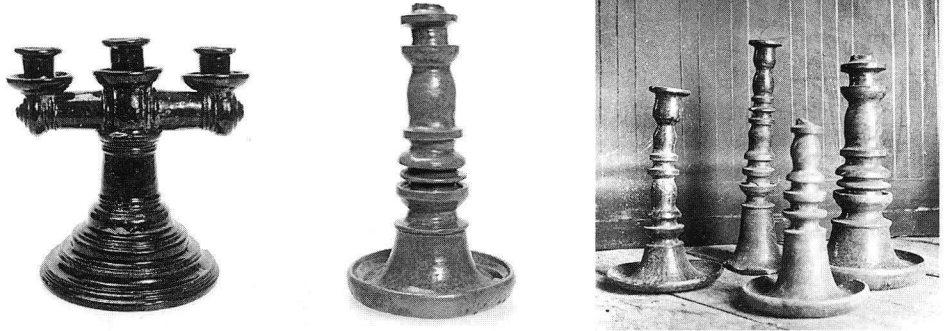
Fredrika Runeberg kirjoitti päiväkirjassaan 2. 7. 1838 Sortavalasta ostamistaan Lagerwallin keramiikkatehtaan tulenkestäviksi mainostetuista tuotteista: »I Sordavala köpte jag ett par piecer af såkallat eldfast postlin Lagerwall fabricerar, få se hur de klenoderna gör skäl för sitt namn. Visst ej är det elegant, men hålla kastrullerna koka i så äro de bra.»³⁶

Taloukeramiikan ohella tehdas on valmistanut ainakin kynttilänjalkoja.³⁷ Etelä-Karjalan museoon lahjoitettuina on säilynyt aikoinaan Parikkalan kirkkoon hankittuja kynttilänjalkoja, joiden muotoilu on lähellä puusta sorvattuja kynttelikköjä. Dreijauksen ohella tehdas on käyttänyt myös muottiin valua. Sen osoittaa kolmihaarainen kynttelikkö, jonka kulkimikasta muotoa ei dreijaamalla voi saada aikaan.

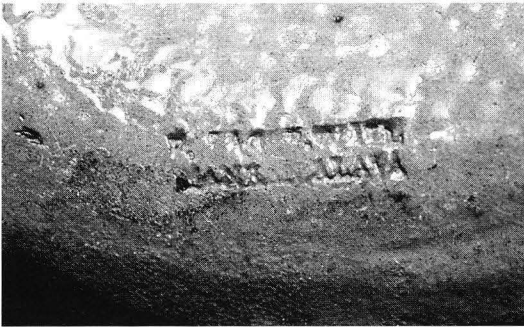
Parikkalan kirkon kynttilänjaloissa on myös ainoa tunnettu tehtaan käyttämä leima, massaan leimasimella painettu:

F.LAGERWALL
MANKANALAWA

Kynttilänjalkojen perusteella tehdas on käyttänyt sekä läntiseen perinteeseen pohjautuvaa kirkasta lyijyglasitusta että itäistä tervanmustaa lasitetta, joka on tyypillistä

Kuva 9. Mankanalavan keramiikkatehtaan valmistama kynttelikkö ja kynttilänjalka. Etelä-Karjalan museo. Valokuva: Etelä-Karjalan museo.

Kuva 10. Mankanalavan keramiikkatehtaan käyttämä leima. Valokuva: Etelä-Karjalan museo.

esimerkiksi Muolaan ja Kyyrölän keramiikalle. Molemmissa tapauksissa keramiikkamassa on paikallista punasavea. Ruskokivestä ja rautaoksidista saatu musta lyijylasite oli suosittua ruotsalaistenkin pikkutehtaiden tuotannossa 1700-luvun lopulla ja erityisesti empiren aikana 1800-luvun alussa.³⁸

Useimpien keramiikkatehtaittemme tapaan myös Mankanalavassa lienee valmistettu kaakeleita. Perimätiedon mukaan esimerkiksi Taipalsaaren vanhan pappilan kaakeliuunit olisivat olleet valmistettu J.F. Lagerwallin tehtaalla.³⁹ Liian rohkeaa lienee kuitenkin olettaa, että myös Koitsanlahden hovin vuonna 1849 rakennetun päärakennuksen empiretyyliset kaakeliuunit olisi tehty tehtaan lopettamisen jälkeen varastoon jääneistä kaakeleista. Tyypiltään uunit kuitenkin edustavat itäistä perinnettä. Sen sijaan vuonna 1839 rakennetun päärakennuksen salissa, makuuhuoneessa ja isännänhuoneessa oli ruskeaksi lasitetut kaakeliuunit sekä keittiössä ruskeista kaakeleista tehty liesi, jotka kaikella todennäköisyydellä oli valmistettu Mankanalavan tehtaassa.⁴⁰

»Suomeksikin voipi Kuvauksija kirjoittaa»⁴¹

Jacob Fredrik Lagerwallin ruotsinkieliset muistelmat osoittavat hänen kirjallisen lahjakkuutensa, mutta hän kuuluu erityisesti suomalaisen näytelmäkirjallisuuden edel-

Kuva 11. Vuonna 1849 rakennetun Koitsanlahden hovin salin kaakeliuuni valokuvattuna vuonna 1947. Valokuva: MV.

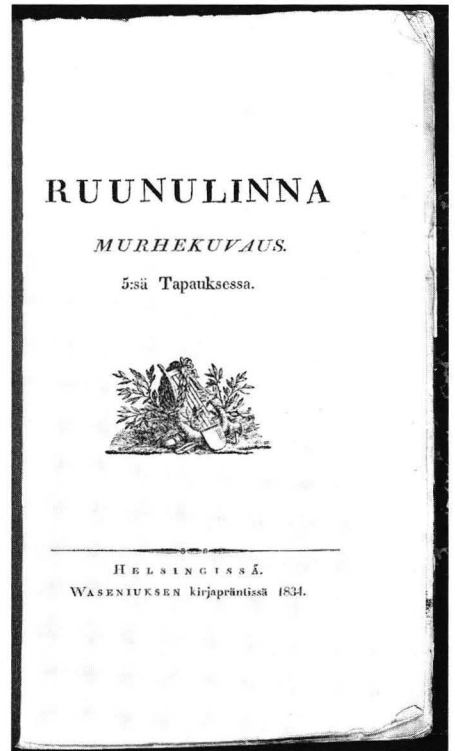
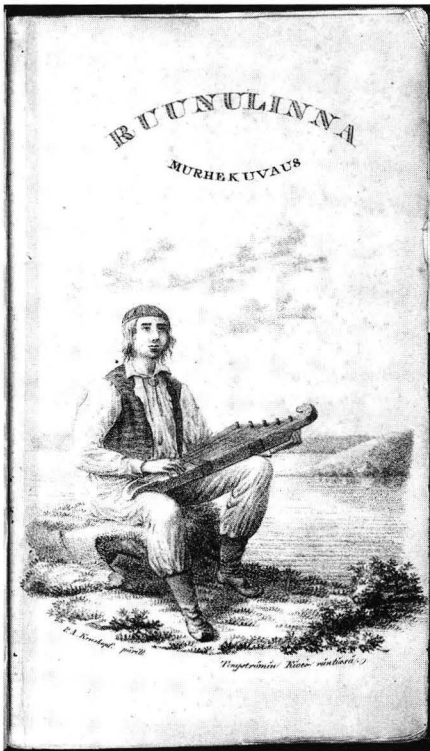
lääkivijiin. Vaikka hänen omat näytelmänsä eivät saavuttaneet omana aikanaan arvostusta eikä niitä pidetty esityskelpoisina, hän vaikutti kuitenkin innostavasti ajan muihin kirjailijoihin, mm. 1850-luvulta Parikkalassa asuneeseen Pietari Hannikaiseen (1813–99). Murteiden taistelussa Lagerwall puolusti kirjailijan vapaata kielenvalintaa ja käytti itse karjalan murretta. Teoksensa *Ruunulinna* jälkipuheessa 1834 hän perustelee valintaansa: »Kielenmurteista minä olen tarkoittanut seurata sitä, jonka minä luulen enimmittäin harjoitetuksi Sallisen leirissä, jossa löytyi moninaisia suomenkansoja, ja jonka kautta kaikkuu meillen kehoittavaisimmasti se eesmännyt sankariaika. Tämän murteen avaruus ja taipuvallisuus tekee sen soveliaisimmaks kaikista suomenkielessä, Väinämöisen harjoituksiin.» Vuonna 1847 ilmestyneessä Tuhkapöperön mainesanoissa hän kirjoittaa: »Kielestä muistutan sanojani Ruunulinna Jälkimaineessa. Wielä vähemmin nyt oun pakloin paneutunna.» Ilmeisesti Lönnrotin vaikutuksesta hän viimeisissä kirjoituksissaan läheni vallalle pääsyyttä kirjakieltä.

Lagerwall aloitti kirjailijanuransa vasta erottuaan sotilaspalveluksesta. Hänen ensimmäiset julkaistut teoksensa ovat juuri vuodelta 1831: saturunoelmat *Brudskaran*⁴² ja *Satu Sallisesta*⁴³ sekä A.G. Oehlenschlägerin mukaan kirjoitettu *Uni*⁴⁴.

Brudskaran on kalevalaistyylinen kertomus pettyneen kosijan kostosta: tämä takoo hääväen susiksi, jotka tarinan sankari Lemmes muuttaa myöhemmin takaisin ihmisiksi. Esipuheessaan Lagerwall kirjoittaa: »Wäinämöinen och Beive hafva, under åtskilliga namn, ifrån uråldriga tider blifvit dyrkade, ej allenast i Norden, men öfver hela vårt jordklot... Nordens Noiders och Noijat hafva äfven haft en betydlig magt och inflytelse som nu är förbi.»

Satu Sallisesta on 800-säkeinen tarina Sallisen suvun kantaisästä. Väinämöisen vävy Joukkavainen löytää metsästä vastasyntyneen pojan, jolle annetaan nimeksi

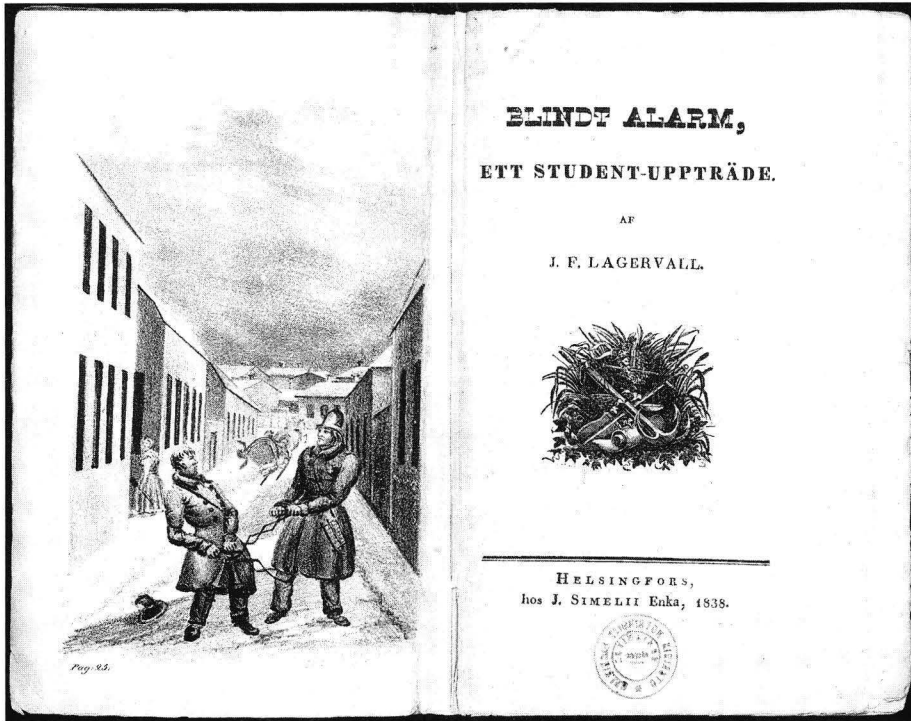

Kuva 12. Väinämöinen vuonna 1834 ilmestyneen Ruunulinnan nimiölehdellä. Sign.: P.A. Kruskopf, piiritt Tengströmin Kivi-räntissä. Valokuva: MV.

Sallinen: *Tämä saalis sallittuna; Niin mä sanon Salliseksi.* Sallisesta kasvaa sotasankari, joka saa kasvattisisarensa vaimokseen. Satu Sallisesta on kalevalamittainen runoelma ja sen henkilöiden nimet ovat tuttuja kansanrunoudesta. Runoelmassa on suoria lainauksia kansanrunosta: *Tuollen suuta suikkoasin/ Jos oisi suu suwen weressä,/ Tuollen kättä käppejäisin/ Jos oisi Käärme kämmenpäässä,/ Tuollen kaulaan Kawaisin/ Waik oisi kaula kalman luista.* Johan Wrede on olettanut J.L. Runebergin hyödyntäneen Pilven veikko -runossaan Lagerwallin runoelmaa Sallisesta, jota hän kuitenkin luonnehtii karkeasti veistetyksi kansanrunomukaelmaksi.⁴⁵

Laajinta huomiota Lagerwallin tuotannosta on herättänyt vuonna 1834 ilmestynyt *Ruunulinna*, Shakespearen *Macbethin* mukaelma. Se on Lagerwallin kirjallisen tuotannon pääteos ja ensimmäinen suomenkielinen tragedia, murhekuvaus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tarkasti teoksen ennen painamista. Lönnrotin mukaan *Ruunulinna* oli onnistunut, mutta Lagerwallista hän toteaa: »Miehellä taitaa olla oma kauneus jos pienenäki vikana.»⁴⁶ Vuonna 1840 ilmestyneen *Kantelettaren* alkupuheen runopissaan Lönnrot määrittelee *Ruunulinnan* osotelmarunoksi: »Osotelmaruno asettelee kaksi eli usiampaa jostain haastaviksi eli jotain toimittaviksi keskenänsä.»⁴⁷

Vaikkakin shakespearelainen jylhä traagisuus on *Ruunulinnessa* ohentunut, se herätti ihmetystä jopa Englannissa, jossa sen nimeksi mainitaan *Bunulinus*.⁴⁸ Teoksen alkulehdellä on myös varhaisimpia Väinämöistä esittäviä kuvia.⁴⁹ Sen on piirtänyt Helsingin yliopiston piirustuksenopettaja Peter (Pehr) Adolf Kruskopf (1805–52).⁵⁰

Kuva 13. Blindt alarm -teoksen alkulehdet. Kuva viittaa sivun 25 tekstiin: Gå til Hoslander, skynda dig! Hemt' hit en sup, så går jag hem. Valokuva: MV.

Lagerwall on sijoittanut näytelmänsä tapahtumat Karjalaan (Ruunulinna = Kronoborg = Kurkijoki): sekä paikan- että henkilönnimet ovat karjalaisia. Teoksen jälkipuheessa Lagerwall mainitsee valinneensa nimet juuri Kurkijoelta, Koitsanlahdesta ja Parikkalasta, Hiitolasta sekä Sakkolasta. Lagerwallin mielikuvan mukaan Shakespearen *Macbethin* tapahtumat olisivat sijoittuneet Suomeen. Ruunulinna (Macbeth), Suuviuri (Banquo) ja Sallinen ovat »Suomen sotaväin ylimmät päämiehet», Skotlannin kuningas Duncan puolestaan »Suomenmaan kuningas eli suuri Ruhtinas» Rostio. Lady Machbeth on saanut nimen Pirjo. Jälkipuheessaan Lagerwall selvittääkin suhdettaan näytelmään: »Aine eelläkäypään murhekuvaukseen on jo ammoin käsitetty Englannin kielellä Shakespearilta ja kerrottu ikään kuin se olisi tapahtunut Skotlannissa; mutta Valter Scott, tarussaan (History of Scotland,) kieltää sen siellä tapahtuneen. Missä se sitten olisi tapahtunut? K o t i m a s s a m m e. Sen jälkeen on sama Murhekuvaus (mitetty Macbeth) käännetty usiammillen kielillän, se on vaikuttanut minua toimittamaan tätä mejjän omalla kielellämme, ojentain sitä sen jälkeen kuin minä olen luullut asiain vaativan ettei Valter Scott voisi siinä mitää kistää.»

Ruunulinnan kirjoittamisessa Lagerwallilla oli sama vaikeus kuin myöhemmin Aleksis Kivellä – suomenkielisen kaunokirjallisen mallin puuttuminen, ja hän turvautui samaan perinteeseen kuin Kivi: kansanrunouteen ja virsirunouteen. Lagerwall ei kuitenkaan onnistunut luomaan tyyllillisesti ehyttä kokonaisuutta. Hänen kielensä muistuttaa välistä rekilaulua: *Kun mäntiin liki mäkeä/ Niin kaatui paljon wäkeä*, ja välistä

hautausvirttä: *Maailman häijy haureus/ Kosk mato silmäis kaiva/ Ja perkel sieluus vaivaa*, ja toisinaan kielenkäytön mallina on kalevalamittainen kansanruno: *Yksi henki on yhellä/ Yhteen henkehen yheltä/ Surman suostua pitäisi*.

Vuonna 1838 julkaistun moraliteettimaisen kertomuksen *Blindt alarm, ett studentuppträde*⁵¹ jälkeen Lagerwallilta ilmestyi Mehiläisessä vuonna 1839 Porvoon piispan Johan Molanderin kuoleman (1837) johdosta kirjoitettu kalevalamittainen runo *Huolikaihos Karjalassa, Kalewalan kankahilla*.⁵²

Seitsemän vuoden tauon jälkeen vuonna 1846 Lagerwall julkaisi Kanavassa lyhyen näytelmän *Nimien suomentaminen*.⁵³ Se on kannanotto murteiden oikeutukseen sekä kritiikki ruotsalaisperäisten sanojen käytöstä suomenkielessä. Hölmölän kärjätupaan sijoitetun oikeusjutun kirjuri Bläckstadius korjaa puhujien svetisismit, mutta toteaa edelleenkin yleispätevästi: »Kaikkia kieliä tuloo puhua, mutta älkääät Suomalaiset koskaan poiketko murteestaan; se olisi että poiketa suomalaisuuwestaan.» Näytelmä päättyy onnettomasti: Bläckstadius tuomitaan nimien suomentamisesta vankilaan, minä kaksi vuotta hän päättää olla koskaan kenenkään nimää suomentamatta.

Vuonna 1847 Lagerwall julkaisi peräti neljä näytelmää: *Kaini*,⁵⁴ *Josephi*,⁵⁵ *Judithi*⁵⁶ ja *Tuhkapöperö*,⁵⁷ joista *Kaini* oli ollut valmis jo 30-luvulla: »Kaini on toistakymmentä vuotta ollut valmis ja ei olisi waloon tullut enemmän kuin Tuhkapöperökän jos ei Silmäkääntäjä olisi ilmautunna.»⁵⁸ Näitä näytelmiä on pidetty keskiajan alkeellisten mysteerien tasoisina yritelminä.

Morgonbladet kirjoitti kotimaan uutisissaan Suomettareen viitaten huhtikuussa 1847 suomalaisen kirjallisuuden ystäviä ilahduttavasta ja alkavan kotimaisen draamakirjallisuuden merkittävästä lisästä: »Suometar omnämner att Herr Lagerwall under sommarens har för afsigt att utgifva icke mindre än 4 finska dramer: »Kaini», »Tuhkapöperö», »Juoseppi», och »Juditti», hvilka han anmäler till subscription. Men äfven utan subscription skola väl den inhemska litteraturens vänner med nöje emottaga detta betydliga bidrag till en begynnande Finsk Dramatik.»⁵⁹

Tuhkapöperö on vanha kansantarina Tuhkimosta. Lagerwallin näytelmässä prinssi on muuttunut rikkaaksi Kersko-nuurukaiseksi ja Tuhkimo tuhkimus Pöperöksi. Ilkeät sisarpuolet ovat Soma ja Sorja. *Tuhkapöperön* jälkimaineessa ja Kanavan ilmoituksessa⁶⁰ Lagerwall kirjoittaa lukeneensa lapsuudessaan sadun tanskankielisen («Juwins kielellä») version *Askepot*, saksankielisen *Aschen Brodel* sekä ranskankielisen version *Cendrillon*, jotka hän oli halunnut toimittaa »suomalaisen kuwaisto pukuun», mutta onnistuneensa siinä vasta luettuaan Pietari Hannikaisen *Silmänkääntäjän* ja löydettyään siitä oikean hahmon kuvaamaan Tuhkimon isää, Hölmösen. Mahdollisesti hän luetti *Tuhkapöperön* ennen julkaisemista Elias Lönnrotilla, sillä runomuotoisen Koitsanlahteen kutsun lopussa hän kirjoittaa: »Tutkisimma Tuhkimusta/ Jos se soipi jos sopisi/ Lentolehtesi lisäksi.»⁶¹

Muut kolme näytelmää ovat raamatunaiheisia. *Josephi* on tarina Joosefin veljien tulosta Egyptiin viljaa ostamaan. *Judithi*-näytelmän nimihenkilö estää assyrialaisen sotapäällikön Holoferneksen valloitusyrityksen juottamalla hänet humalaan ja surmaamalla hänet. Lagerwall kirjoitti Lönnrotille 1. 3. 1847 kirjoistaan: »Muut ovat kukatiesi Ruununinnan arvoiset mutta tavallisesti nuorin lapsi on armain: luulenkin Judithissa päätäni ylemmäksi hypänneeni.» Mutta jo loppuvuodesta hän on epätoivoinen: »uuden Judithini olen vähäisen korjannut; ja jos siihen ei lempi nousisi niin en enää tee tyttäriä en kuulutustakaan kirjoita sen vähemmin kirjettä ja kaikkiin vähemmin kirjaa Suomeksi.»⁶²

Parhaana Lagerwallin raamatunaiheisista näytelmistä pidetään *Kainia*. Hän kirjoitti 22. 3. 1836 Elias Lönnrotille valmisteilla olevasta tragediasta »Kainin murhateko»,

Kuva 14. Werwing-Sahlbergien sukuhauta Helsingin Hietaniemen hautausmaalla, keskellä edessä J.F. Lagerwallin hautakivi. Valokuva: P.O. Welin/MV.

johon hän sanoo ottaneensa yhtä jos toistakin Kalevalasta.⁶³ Näytelmän ansiona pidetään omaperäisyyttä. Näytelmän Abel on ilkeä, hemmoteltu ja poikamainen, Kain voimakas ja kiivas mutta ei paha. Kainin traagisuus piilee hänen kohtalossaan, ei syyllisyydessä. Kain surmaa Abelin uhritilanteessa syntyneen riidan vuoksi heittämällä palavan kekäleensä veljensä päähän, jolloin tämä kuolee. Lagerwall tuntuu olleen tyytyväinen *Kainin* kieliasuun, sillä näytelmän lyhyessä loppulausussa hän kirjoittaa: »Tähän asti olen toisin puhunna toisin kirjoittanna. Nyt kynä ja korvat tekivät sovinnon.»

Vielä vuonna 1855 Lagerwall julkaisi lyhykäisen kertomuksen *Jaakot*, joka kuvaa isä ja poika Korpi- ja Koski-Jaakon (Stenius 1704–66 ja 1732–1809) toimintaa Pielisjärven ja koko maan talouden hyväksi.⁶⁴ Aihe lienee ollut Lagerwallille läheinen – olihan hänen omakin elämäntyönsä samansuuntainen Steniusten kanssa.

Suomen kielen ja suomalaisen näyttämötaiteen asiaa Lagerwall ajoi kirjoituksissaan *Mehiläisessä* ja *Kanavassa* sekä nimellään että ainakin nimimerkeillä *L-II*, *I* ja *J.F.L:II*.⁶⁵ Hän suunnitteli jopa oman suomenkielisen ja mahdollisesti myös ruotsinkielisen lehden perustamista Pietariin.⁶⁶ Hän oli kirjeenvaihdossa Lönnrotin kanssa. Kansankielen tuntijana hän rikastutti kirjakieltä kansankielen sanoilla ja keksi useita sivistyssanoja. Lagerwallin näytelmäsanaustossa on esimerkiksi sanat *näytös* ja *kohtaus*; näytös on kohtauksen osanen. *Josephin* on kuvaus (näytelmä) *3:sa kohtauksessa* (näytöksessä).

Yksi Lagerwallin lempiajatuksista oli suomalaisen näyttämön perustaminen. Ensimmäisenä Suomessa hän ryhtyi tätä asiaa voimakkaasti ajamaan. Vuonna 1847 Kanavaan kirjoittamassaan artikkelissa »Suomalaisesta kuvaistosta»⁶⁷ hän puolusti suomen kielen kauneutta ja sulavuutta ja sopivuutta näyttämökieleksi. Oli vain kirjoitettava näytelmiä: »Äänessä huuwettiin kuin ensimmäinen suomalainen Kuvaus Ruu-

nulinna toimitettiin, että se oli turha aihe. Ei luultu kirjaimiin tottelewan asettajaa. Nähtyä sen luonnistuneen päätetään, että ei hän suomenkieli liene sovelias Kuwaitollen. Mikä siihen olisi esteenä? Ei suinkaan mitään kielen puolesta joka on sulawa, suloinen ja selvälaulullen omituinen. Jos esteitä ilmantuisi, niin ne tulisi mejjän pen-penwestämme, eli typeryywestämme.»

Lagerwall kirjoitti 1847 Lönnrotille: »Naurat! minulla on tosi. Lienetkö nauranut koska minä avaisin solmun näyttäin että suomeksikin voipi Kuvauksija kirjoittaa, ja ennen kymmentä vuotta meillä pitä heitä löytyä sata.»⁶⁸

Intomielisen teatterinystävän omat näytelmät eivät kelvanneet Suomalaisen Teatterin ohjelmistoon, jossa Hannikaisen *Silmänkääntäjät* oli jo ensimmäisenä toimintavuonna 1872. Lönnrot oli tosin lähettänyt Kaarlo Bergbomille Lagerwallin näytelmät toukokuussa 1872 huomauttaen, että Judith oli täysin ala-arvoinen, mutta muilla saat-taisi olla käyttöä.⁶⁹

Kielteisen suhtautumisen syynä ei liene ollut vain Lagerwallin näytelmien alhainen kirjallinen taso vaan myös se, että niiden toiminta rikkoi ajan makutottumuksia samoin kuin niiden kieli. Lagerwallin tekstissä esiintyi arkista kansankieltä sopimattomissa kohdissa; *Judithi*-näytelmän ylevä sankaritar huudahtaa: *Jouvu, jouvutaan pyryllä/ Ei ole tuossa tussimista/ Viipyminen vie Hitollen*. Samassa näytelmässä Judith leikkaa Holoferneksen pään irti näyttämöllä. Lauri Suomalainen esittää vuonna 1901 ilmestyneessä tutkimuksessaan⁷⁰ näyttämökelvottomuuden esimerkkeinä myös jalkojen pesun näyttämöllä *Josephissa* ja lampaan niskojen nurin vääntämisen *Kainissa*. Ei ole ihmeteltävää, että nämä yksityiskohdat eivät vastanneet Bergbomin ja hänen aika-laistensa makua, kun tietää, että ruumisarkun tuominen näyttämölle nostatti vielä Maria Jotunin *Tohvelisankarin rouvan* esityksessä mahtavan hälyn.

Lagerwallin karjalaismurteisiin pohjautuva kieli herätti aikanaan arvostelua ja sitä verrattiin Viipurissa asuneen mutta yleiskieltä suosineen Jaakko Juteinin (1781–1855) kieleen. Esimerkiksi Sanan-Lennätin julkaisi vuonna 1856 Oulun Wiikko-Sanomien länsimurteiden kannalla olleen artikkelin vastineeksi pari artikkelia osaksi puolustaan itämurteita.⁷¹ Viitaten artikkeliinsa »Suomen kirja-kielestä» Sanan-Lennätin kirjoittaja jatkaa: »Ehkä joku oppineempi lukija nuhdelnee meitä siitä, että Juteini wainajan ja Herra Lagerwallin kirjoituksia kiittäessämme, emme ottaneet tutkisteltawaksi myös heidän kirjoitus- ja runoelma-tapojansa, jota vähän nykyisestä kirjoitus- ja etenki runoelma-laadusta eroawaa, on morkattuna....Tietty on, esimerkiksi Kreikan muinaisien runoiloiden, joiden teokset kuitenkin ikuisesti kunniassa pysyvät, kirjoitelleen kunkin omalla kieli-murteellansa, ja siis emme suinkaan paljon tahdo Herra Lagerwallia siitä syyttää, että Hään, samote kuin Kalewala-runot, käyttää itäistä Suomen-murretta, joka wasta Lehtori Gottlundin⁷² kautta on tullut ilmi kirjallisuuteen; wielä vähemmän paheksomme Juteiniamme siitä, että Hään käytti kieltä ihan toiste, eli enemmän wanhan kirjakielen mukaan.»

Perin juurin katkeroituneena suomen kieleensä kohdistuneesta arvostelusta Lagerwall kirjoittaa 28.8.1857 Lönnrotille: »En ole laiska laaultani, yhä kyntää kynäni. (...) mutta suomea minä en pane painettawaksi muuta kuin mitä sanomalehtiin pannaan maksosta. Kallis kieli on tullut minullen liijan kalliksi ja minulla on 19 lapsenlasta joista 18 owat isättömiä että ei ole waraa rahaa turhiin tuhlatu (...) Ja minä heitä yhä wakuutan että ottasiwat esimerkijä minusta käyttäin aikansa paremmin kuin minä joka täytin kielenkääntäjän wiran Suomen Komiteassa sekä saksan että wenäjän kielessä waan nyt en kelpaa Läänin Kielenkääntäjäksi koska en suomea osaa. –En ees osaa puhutella lapsenlapsiani kuin ruotsiksi ja franskaksi. Luulin minä muinoin tuntewani kaikki 9 murteet mutta toiset owat luulleet toisin.»⁷³

Lagerwallia huolestuttaneiden lapsenlapsien kohtalo oli sangen kirjava ja kenties Suomen sodan veteraanin verenperintö näkyy juuri poikien sotaisassa elämässä. Lapsenlapsista Catharina Fredrika Josefina (1833–1900) jäi naimattomaksi; Charlotta Maria Nathalia (Nadine)(1838–90) meni naimisiin eversti Alexander Axel Helsingiuksen (1836–1910) kanssa; eversti Karl Saladin (1840–85) osallistui Puolan kapinan (1853–64) kukistamiseen ja Turkin sotaan 1877–78; kadettikoulun keskeyttäneet kaksospojat Nils Sanfrid (1843– k. 1882 jälkeen Montevideossa) ja Fredrik Josef (1843– kaatui New Orleansissa) osallistuivat Pohjois-Amerikan sisällisotaan 1864; Augusta Theresia Wilhelmina (Mimmi)(1845–1925) meni naimisiin merkittävän hyönteistutkijan professori John Reinhold Sahlbergin (1845–1920) kanssa, joka oli hänen isoisänsä veljen Karl Johan Brusinin tyttärenpoika; kadettikoulun keskeyttänyt rautatievirkailija Robert Melchior Alexander (s. 1847) muutti Texasiin; kadettikoulun keskeyttänyt Viktor Artur (1849– k. 1900-luvun alussa) muutti Englantiin ja lieene ottanut nimen Smith; valtioneuvos Alvar Edvard (1851–1906) osallistui Turkin sotaan 1877–78; Gertrud Elisabeth (1852–1922) jäi naimattomaksi; Ivar Allan (1854–75) oli ylioppilas; Alf Thorild (1856–91) oli Venäjän armeijan upseeri.⁷⁴

»Helsinkiin! Helsinkiin yhä mielenki teköö»

Jouduttuaan muuttamaan Koitsanlahdesta 1850-luvulla Lagerwall pyrki aluksi Elias Lönnrotin avulla Suomettaren ja Julkisten Sanomain toimittajaksi. Perusteluinaan hän esittää kirjeessään 18. 3. 1856 mm. seuraavaa: »Sinä tuumit weliseni että minulla on wallassani joka ainoa Suomen murre ja sanastoni lähenee Lönroothin sanastoa.»⁷⁵

Samaa kaipuutaan Helsinkiin hän jatkaa 13. 5. 1856 kirjoittamassaan kirjeessä: »Armas Weliseni! Helsinkiin! Helsinkiin yhä mieleni teköö, että saisin painattaa tekeitäni joita minulla on moniwuotinen säästö. Enköhän woisi päästä sen hallitukselta julkisen sanomalehden toimittajaksi? Mitäs luulet? Onko ollut puhetta jos siihen jo on ketä aiottu? (...) Toiwon että jos sinulta kysytään, että sanot Lagerwalli on siihen sowelijain hänellä on kielentaijon rinnalla taito sekä huoneenhallituksen jos lain ynnä muussa asijoissa. Minä olenkin yhä lähättännä mietteitäni usiampiin sanomalehtiin liijantenkin Wiipurissa ja Borgoossa annettuun ja Turussa annettuun Tajontutkiaian (Technologen). Jos minua olettaisiin niin kymmenestä kielestä otan kääntääkseni itekutakin. Olen saanut siitakin ylikäyvä waan työlääksi se tuloo waikka minä en ole työtä pelkää.»⁷⁶

Vuonna 1857 Lagerwall toivoo saavansa viran Lippaan toimituksessa, koska hänellä on vain kapteenin palkka ja kahdeksantoista lastenlasta elätettävänä.⁷⁷

Vanhudenpäiviään Lagerwall vietti puolisokeana Saimaan kanavan rannalla Salmisissa vävynsä luona, jonka kuoltua vilustumisen jälkisairauteen Saimaan kanavan rakennustöissä hän itse sairastui: »Käsialani joka turmeltui kowan tauwin kautta jonka posin vävyini kuoltua, alkaa vähittäin wakantua.»⁷⁸ Vuoden 1865 syksyllä hiukan ennen kuolemaansa hän muutti tyttärensä mukana Helsinkiin.

Jacob Fredrik Lagerwall, intomielinen suomalainen sotilas, yhtä intomielinen suomalaisen näytelmäkirjallisuuden ja suomenkielisyyden uranuurtaja, epäonnistunut teattailija, Pyhän Stanislauksen III luokan ritari⁷⁹ kuoli 78-vuotiaana Helsingissä vuonna 1865. Hänet haudattiin Hietaniemen hautausmaahan, jossa hänen vaatimaton ja ajan muihin hautakiviin verrattuna tekstiltään perin lakoninen hautakivensä on kuin sattumalta säilynyt: *J.F. Lagerwall *19. 7. 1787 † 7. 11. 1865.*

Aikalaisilleen J.F. Lagerwall ei suinkaan ollut tuntematon, sen osoittaa jo hänen kuolemansa saama huomio ajan keskeisissä sanomalehdissä. Hän oli Suomen sodan 1808 veteraani, kuului 1830 lakkautettuun ja *Finnarne*-nimellä tunnettuun sotilasyksikköön – *men sin märklighet har han egentligen inom den finska litteraturen, på hwars fält han en tid ifrigt arbetade*, kuten Helsingfors Tidningar muistokirjoituksessaan toteaa.⁸⁰

Lyhenteet:

KHO kulttuurihistorian osasto
RHO rakennushistorian osasto
MV museovirasto
rippik. rippikirja
SHS Suomen Historiallinen Seura
SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
VA valtionarkisto

Lähdeviitteet

¹ Gabriel Rein, Arvid Wittenberg. Kansallinen elämäkerrasto V (Porvoo 1934), 642–644. Sakari Siitonen, Koitsanlahden hovi, Ritaniemi, Ristimäki. Kolme kartanoa Parikkalassa (Helsinki 1949). Käsikirjoitus, 3. MV RHO. Juha Siitonen, Koitsanlahden hovi. Keski-Karjalan kotiseutulukemisto (Keuruu 1958), 95.

² Katariina I:n (1689–1727) oli liettualaisen talonpojan tytär Marfa Skvaronska. Virginia Cowles, Romanovit – koko Venäjän keisarit (Tapiola 1973), 44, 49. Paavo Holli, Mierumiehet ja Parikkalan Koitsanlahden hovi. Museoviesti. Etelä-Karjalan Museo-Taidemuseo, 13.

³ M. Vilska, Parikkalan historia. II osa (Lappeenranta 1969), 119–120. Holli, 13 ed.

⁴ Katselmuspöytäkirjat 6.–11.10.1823, 21.–24.7.1859, 1.–8.8.1859. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:3–4. VA.

⁵ Keisarin päätösiasiakirja 20.3.1839. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:4–5. VA.

⁶ Kanava 21/2.6.1847. Katselmuspöytäkirja 21.–24.7.1851. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:4–5. VA.

⁷ Kanava 23/16.6.1847. Kanava 24/23.6.1847.

⁸ Tor Carpelan – L.O.Th. Tudeer, Helsingfors universitet. Lärare och tjänstemän från år 1828. II (Helsingfors 1925), 623. Kanava 30/15.9.1847. Tarkastuskertomukset 21.–24.1851. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541. VA.

⁹ Vuokrasopimus 19.8.1848, § 5. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:4–5. VA.

¹⁰ Tapio Hämynen, Venäläiset teollisuudenharjoittajat Salmin kihlakunnassa autonomian ajalla. Venäläiset Suomessa 1809–1917. SHS. Historiallinen arkisto 83 (Helsinki 1984), 90.

¹¹ J.M. Salenius, Tutkimuksia (Porvoo 1927), 22. Tor Carpelan, Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade eller adopterade ätterna (Helsingfors 1942), 36. Siitonen 1949, 4–6. Vuokravälikirjat. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, Salkku 541. VA.

¹² Matthias Akiander, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift, I (Helsingfors 1868).

¹³ A.A. Boreniuksen kokoelma. 3053. SKS:n arkisto.

¹⁴ A.A. Boreniuksen kokoelma. 3053. SKS:n arkisto.

¹⁵ J.F. Lagervall, En Karelsk Jägares Sorgliga Minnen, Suomi II:6 (Helsinki 1866), 255–269.

¹⁶ Johan Wrede, Se kansa meidän on. Runeberg, vänrikki ja kansakunta (Espoo 1988), 142–144. Raimo Savolainen, Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892 (Helsinki 1994), 39.

¹⁷ Tor Carpelan, Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna (Helsingfors 1954), 397.

¹⁸ Lagerwallilta on säilynyt suomennos mm. Horatiuksen Oodien II kirjan X lauluun Rectius vives, Licini, neque altum. SKS:n arkisto B 763.

¹⁹ Parikkalan rippik. 1814–25, 25; 1826–40, 39; 1841–55, 70. E.S. Tigerstedt, Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808–1809 (Helsingfors 1908), 212–213. J.F. Lagerwallin hauta on Helsingin

Hietaniemen hautausmaalla, 6 kortteli, 17 rivi, 17 hauta. Ks. Voitto Viro, Vanha hautausmaa, Helsingin Hietaniemen hautausmaan opas (Keuruu 1977), 56, no 29.

²⁰ Parikkala rippik. 1826–38, 39. H.P.O. Solitander, Werving Josef. Kansallinen elämäkerrasto V (Porvoo 1934), 593–594.

²¹ Pentti Koistinen, Vanha ja uusi Saimaan kanava (Helsinki 1968), 23. Kanava rakennettiin vuosina 1845–56.

²² Vuokrasopimus 25.1.1823. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:2. VA.

²³ Parikkalan rippik. 1826–40, 39; 1841–55, 70.

²⁴ Vilska 1969, 186.

²⁵ Om allernågiste privilegium att på de genom Simbeli Sjös sänkning på Koitsanlaks Kungs Ladugårds ägor umpfkomne tillandningar få inrätta et Fayence-Fabrik, med begagnande af den till sådant ändamål å samma sjöbotten tjenliga Sand, lera och Kisel, får hos ders Kejslerliga Majestät i underdånighet ansöka. J.F. Lagerwall.

²⁶ Luettelo senaatin antamista etuoikeuspäätöksistä 1810–12. Manufaktuurijohtokunta BI. VA. Salenius 1927, 39. M. Vilska mainitsee Parikkalan historiassa (1969, 211) tehtaan valmistaneen kaakeleita ja että se »lienee perustettu jo 1700-luvulla». Gunnar Mårtenson, Gammal finländsk keramik (Borgå 1958), 51–53.

²⁷ Helsingfors Tidningar 69/31.8.1836.

²⁸ Sanan Saattaja Wiipurista 35/27.8.1836, 50/10.12.1836.

²⁹ Promemoria. Vuokrasopimus 19.8.1848 § 5. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:4–5. VA.

³⁰ Parikkalan muuttokirjat rippik. 1826–40, 280. Viipurin maistraatin vuosikertomukset 1855–56. VA. Kakelmakar gesäll Enock Grenman (s. 10.8.1815), muutti Loviisasta 4.1.1837 annetun todistuksen mukaan, muutti Savonlinnaan tod. 14.9.1837, sai porvarioikeuden Viipuriin 20.5.1840, mutta ei toiminut enää 1855.

³¹ Parikkalan rippik. 1826–40, 39; muuttokirja rippik. 1826–40, 280.

³² Parikkalan muuttokirjat rippik. 1826–40, 280. Parikkala rippik. 1826–40, 39, 74.

³³ Per Schybergson, Fabriksetablerin och fabriksägare inom Finlands konsumtionsvaruindustri 1809–1870. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja N:o 3 1974, 63. Heikki Hyvönen, Suomalaista keramiikkaa (Porvoo 1983), 262.

³⁴ Heikki Hyvönen, Suotniemi. Suomen ensimmäinen fajanssitehdas 1842–1893. Heinolan Kaupunginmuseon julkaisuja nro 2 (Lahti 1993), 12.

³⁵ Uusi Suomi 159/14.6.1964.

³⁶ Mårtenson 1953, 53. Hyvönen 1983, 153.

³⁷ Riitta Kilpi, Parikkalan kirkon inventointikertomus 16.8.1939. MV KHO. Jorma Heinonen – Osmo Vuoristo, Antiikkikirja (Helsinki 1979), 180. Hyvönen 1983, 153. Etelä-Karjalan museo, inv.no 4601, 6012.

³⁸ Gunnar Lindqvist, Krukor och fat. Svensk krukmakeri under 400 år (Borås 1981), 65.

³⁹ Jaakko Halkon kirje Osmo Vuoristolle 29.9.1987. M KD N: E 959/IIIb/2.10.1987. MV KHO.

⁴⁰ Katselmuspöytäkirja 13.–15.9.1845. Asutushallitus, virkataloasiakirjat, salkku 541:4–5. VA.

⁴¹ Kiitän puolisoani FT Annikki Hyvöstä luvun kirjoittamisessa saamastani avusta.

⁴² Brudskaran, af J.F. Lagerwall. Helsingfors, hos G.O. Wasenius. 1831.

⁴³ Satu Sallisesta. Joka epäilemättä oli esi isä niillen mainittawillen Sallisillen, jotka aina johtatiwat Suomen suojelemisen, ja joista se suuri ja aina muistossa piettävä samannimellinen Karjalan Generaali heijän kunniaksensa kehui perijuurensa olewan. Helsingissä Präntätty Waseniuksen tygönä Wuonna 1831. Käsikirjoitus SKS:n arkistossa, A 1629.

⁴⁴ Uni Kaawailtu Oehlenschlägerin Uniin Mukaan. Wiipurissa, 1831.

⁴⁵ Wrede 1988, 64–65.

⁴⁶ Ruunulinna Murhekuvaus 5:sä Tapauksessa. Helsingissä. Waseniuksen kirjapräntissä 1834. Käsikirjoituksen kopio SKS:n arkistossa, A 1626. Kopia majuri J.F. Lagerwallin alkuperäisestä käsikirjoituksesta, jossa G.F. Aminoffin ja M. Akianderin tek. muutoksia on noudatettu. Kopia sill. ylioppilaan O. Tandefeltin tekemä. Elias Lönnrot, Valitut teokset I. Kirjeet. SKS:n Toimituksia 510 (Pieksämäki 1990), 97, 492.

⁴⁷ Elias Lönnrot, Valitut teokset 5. Muinaisrunoutta. SKS:n Toimituksia 580 (Pieksämäki 1993), 319.

⁴⁸ A.A., Lagervall Jaakko Fredrik. Kansallinen elämäkerrasto III (Porvoo 1930), 339. Matti Rissanen, Macbeth ja Ruunulinna. Helsingin Sanomat 9.3.1985.

⁴⁹ Jukka Ervamaa, R.W. Ekmanin ja C.E. Sjöstrandin Kalevala-aiheinen taide. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 81 (Helsinki 1981), 9. Kaarina Pöykkö, Erik Cainberg ja hänen reliefisarjansa Turun vanhassa akatemiatalossa. Jyväskylä Studies in the Arts 36 (Jyväskylä 1991), 63, kuva 1.

⁵⁰ Marjut Huttunen, Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston piirustuksenopettajan virantäyttö ja virkanimityksen perusteet vuosina 1829 ja 1830. Taidehistorian proseminaariesitelmä 24.2.1992. Helsingin yliopisto.

- ⁵¹ Blindt alarm, ett student-upptråde. Af J.F. Lagervall. Helsingfors, hos J. Simelii Enka, 1838.
- ⁵² Mehiläinen elokuu 1839, 122–126. Käsikirjoitus 3.5.1839 SKS:n arkisto B 762–763.
- ⁵³ Kanava 15/22.4.1846, 16/29.4.1846, 17/6.5.1846.
- ⁵⁴ Kaini. Murhekuvaus 2:sa kohtauksessa. Wiipurissa, 1847. J. Cederwaller poikineen.
- ⁵⁵ Josephi. Kuvaus 3:sa Kohtauksessa. Wiipurissa, 1847. J. Cederwaller poikineen. Kerimäen nimismies Emil Masalinin vuonna 1908 lahjoittama käsikirjoitus SKS:n arkistossa, A 1625.
- ⁵⁶ Judithi. Kuvaus 4:sä Kohtauksessa. Wiipurissa, 1847. J. Cederwaller poikineen. Fanny Mechelinin lahjoittama käsikirjoitus SKS:n arkistossa, A 1626.
- ⁵⁷ Tuhkapöperö. Kuvaus 4:sä Kohtauksessa. Wiipurissa, J. Cederwaller poikineen, 1847.
- ⁵⁸ Kanava 47/1.12.1847. Kirjailija ja sanomalehtimies Pietari Hannikaisen (1813–99) Silmäkääntäjä, ilveily kahdessa näytöksessä julkaistiin Kanavassa 1845 ja itsenäisenä 1847.
- ⁵⁹ Morgonbladet 29/19.4.1847: Inrikes. Kanava 14/12.5.1847, 18/12.5.1847.
- ⁶⁰ Kanava 23/16.6.1847.
- ⁶¹ SKS arkisto B 763. Lönnrot ihmettelee konseptikirjeessään 23.5.1847 Lagerwallille teoksen nimeä Tuhkapöperö; hänen mukaansa tuhkimio, tuhkamo tai tuhkimus olisi ollut oikeampi. Lönnrot 1990, 271.
- ⁶² Elias Lönnrotin saamat kirjeet 12.9.1847. Mikrofilmi VII:567–570. SKS.
- ⁶³ Elias Lönnrotin saamat kirjeet 22.3.1836. Mikrofilmi III:227–230. SKS.
- ⁶⁴ Jaakot. Alkuperäinen kertoelma J.F. Lagerwallilta. Turussa 1855. J.E. Frenckellin ja Pojan kirjapainossa.
- ⁶⁵ Elias Lönnrot, Valitut teokset 2. Mehiläinen. SKS:n Toimituksia 531. Pieksämäki 1990.
- ⁶⁶ Helsingfors Tidningar 9/3.2.1844. Borgå Tidning 14/21.2.1844.
- ⁶⁷ Kanava 21/2.6.1847.
- ⁶⁸ Elias Lönnrotin saamat kirjeet 1.3.1847. Mikrofilmi VII:341–344. SKS.
- ⁶⁹ Lönnroth 1990, 432.
- ⁷⁰ Lauri Suomalainen, Jaakko Fredrik Lagervall. Kirjallisuushistoriallisia piirteitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1901.
- ⁷¹ Sanan-Lennätin 8/23.2.1856: Suomen kirja-kielestä; Sanan-Lennätin 9/1.3.1856: Muutama sana Ju-teinin ja Major Lagerwallin kirjoitus- sekä runoelma-tavasta.
- ⁷² Karl Axel Gottlund (1796–1875), ensimmäinen laajamittainen kansanrunouden kerääjä, suomalaisen kaunokirjallisuuden uranuurtaja.
- ⁷³ Elias Lönnrotille saapuneet kirjeet 28.8.1857. Mikrofilmi XI:533–536. SKS.
- ⁷⁴ Finska kadettkårens elever och tjänstemän. Helsingfors 1912. Supplement III. O.I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto II (Helsinki 1918), palstat 596–597. K.M. Levander, Sahlberg John Reinhold. Kansallinen elämäkerrasto. V osa (Porvoo 1934), 12–13.
- ⁷⁵ Elias Lönnrotille saapuneet kirjeet. Mikrofilmi XI:151–154 (18.3.1856). SKS.
- ⁷⁶ Elias Lönnrotille saapuneet kirjeet. Mikrofilmi XI: 205–208 (13.5.1856). SKS.
- ⁷⁷ Elias Lönnrotille saapuneet kirjeet. Mikrofilmi XI:541–544 (15.9.1857), XI:563–566 (27.10.1857), XI:587–590 (1.12.1857). SKS.
- ⁷⁸ Elias Lönnrotille saapuneet kirjeet. Mikrofilmi XI:587–590 (1.12.1857). SKS.
- ⁷⁹ Venäläisten ritarikuntien kunniamerkeistä alhaisiin. Savolainen 1994, 115.
- ⁸⁰ M. ja MT. 21/1.11.1865. Suometar 260/8.11.1865. Helsingfors Dagblad 261/9.11.1865. Helsingfors Tidningar 262/9.11.1865. Päivätär 44/11.11.1865. Åbo Underrättelser 132/11.11.1865. Suomen Julkisia Sanomia 88/13.11.1865. Tähti 46/17.11.1865.

Summary

Jacob Fredrik Lagerwall – Soldier, Author and Industrialist

The Koitsanlahti manor at Parikkala was founded in 1652 as a so-called crown manor, remaining in this status until the 1820s. The estate was then rented for 25 years by Major Jacob Fredrik Lagerwall (1787 – 1865), who had moved to Parikkala from Sortavala in 1823.

After completing the *gymnasium* of Porvoo, Lagerwall entered a military career, serving as a sergeant in the so-called War of Finland between Sweden and Russia. His somewhat bitter memoirs of the war (*En Karelsk Jägares Sorgliga Minnen*) were published in 1866. In 1809 he was appointed to a clerical position at the Office of the Governor-General of Finland, and 1811 he became *Government Secretary*. In 1812 Lagerwall returned to military life, retiring in 1831 with the rank of major.

Lagerwall made a far more significant contribution in literature than in soldiering, being one of the forerunners of Finnish dramatic literature. As early as 1847 he even dreamed of establishing a Finnish theatre. His first play *Brudskaran* was published in 1831 and his last plays appeared in 1855. He was a friend of Elias Lönnrot, with whom he corresponded.

Lagerwall's industrial ventures, however, did not meet with any great measure of success. He belonged to a group of citizens from Savonlinna who in 1819 proposed to Czar Alexander II the building of the Saimaa Canal. Lagerwall planned to establish a tobacco factory, tannery and dairy at Koitsanlahti. The only industrial scheme of his that came to realization was the Mankanalava pottery, founded in 1835. The clay for the pottery was taken from the bottom of Lake Simpele. The operation was small and a few red-clay candlesticks are its only known products. The pottery marked its products *F. LAGERWALL MANKANALAVA*. The pottery closed down in 1840.